

MICHAEL DRAKE (Ed.): *Population in Industrialization. Debates in Economic History*, ed. PETER MATHIAS. London, Methuen & Co. Ltd., 1969. ix, 200 s. 30 sh. Paperback 15 sh.

I Peter Mathias' serie *Debates in Economic History* har befolkningshistorikeren Michael Drake, der især er kendt i den nordiske historikerverden for sin bog *Population and Society in Norway 1735-1865* (Cambridge 1969) udgivet en samling artikler og afhandlinger omkring det omstridte tema: Forholdet mellem befolkningstilvækst og økonomisk vækst i de første årtier af Englands industrielle revolution (ca. 1780-1850). Det drejer sig ialt om 8 bidrag, alle publiceret i årene 1951-1966 i fagtidsskrifter som *Population Studies* og *Economic History Review* og i et enkelt tilfælde i form af to kapitler af en bog, forfattet af A. J. Coale og E. M. Hoover: *Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries; a Case Study of India's Prospects* (Princeton University Press 1958). Netop disse to kapitler, der belyser det intrikate sammenspil mellem økonomisk udvikling og befolkningstilvækst, bruger Michael Drake som indledningsafsnit, fordi de efter hans mening ligesom strukturerer debatten og derved gør det muligt at placere de enkelte indlæg rimeligt i forhold til hinanden, et forhold, som han gør en del ud af i sit forord til bogen.

Som nævnt drejer det sig ud over Coale & Hoover's bidrag om ialt 7 arbejder, der er optrykt i kronologisk rækkefølge efter udgivelsesår. Først i rækken møder vi den irske historiker K. H. Connell's artikel fra 1951: »Some Unsettled Problems in English and Irish Population History, 1750-1845«, hvor han sætter et stort spørgsmålstegn ved tidligere accepterede teorier vedr. Englands og Irlands befolkningsudvikling efter 1750. De alm. accepterede årsagsforklaringer: 1) England - lavere dødelighed og 2) Irland - højere fødselstal, vil han simpelthen placere modsat og opfordrer derfor engelske forskere til at se nærmere på faktorer som lavere ægteskabsalder og større ægteskabsfrekvens, medens deres irske kolleger skal overveje, hvorvidt en lavere dødelighed skyldes bedre ernæring som følge af kartofflens indtog i den daglige kostration. Medicinalhistorikerne Thomas McKeown og R. G. Brown forfægtet i deres artikel: »Medical Evidence Related to English Population Changes in the Eighteenth Century« (1955) det synspunkt, at nedgangen i dødeligheden i det 18. århundrede ikke så meget skyldes medicinalske og lægevidenskabelige fremskridt som forbedringer i de alm. levevilkår. Omgivelserne i bred forstand spiller en stor rolle, når det drejer sig om at bekæmpe smitsomme sygdomme, der jo erfaringsmæssigt kræver mange døds-ofre. Efter de to forfatteres mening har tidligere forskning forvekslet lægevidenskabens faglige udvikling med befolkningens alm. sundhedstilstand.

Hvor McKeown og Brown bygger på sekundært kildemateriale i form af statistiske samleværker og medicinalhistoriske beretninger fra det 19. århundrede, inddrager demografen T. H. Hollingsworth i sin afhandling: »A Demographic Study of the British Ducal Families« (1957) et primært kildemateriale, bestående af personalhistoriske oplysninger om de 1.908 enkeltpersoner, der for perioden 1330-1954 udgør de legitime efterkommere af britiske konger og dronninger, hertuger og hertuginde. Fra tiden efter 1700 er alle relevante data stort set til stede i form af »adelsårbøger«, men især for den tidligste periode 1330-1500 savnes en del oplysninger, især om hertugelige børn. Efter at have grupperet materialet i 7 underperioder, der hver har samme antal personer, foretager

Hollingsworth en beregning over levealder, børne- og voksendødelighed, reproduktionsrate m.v., og i samtlige grupper viser der sig en markant ændring i perioden 1730–1779, kendetegnet gennem højere levealder, lavere dødelighed, højere ægteskabsalder og alligevel større antal fødsler pr. ægteskab.

Med J. T. Krause's to bidrag: »Some Neglected Factors in the English Industrial Revolution« (1959) og »English Population Movement Between 1700 and 1850« (1963) vender vi tilbage til den ræsonnerende type af historieskrivning, bilagt enkelte data af højst uensartet karakter og kvalitet. I førstnævnte artikel fremhæver Krause, at der eksisterer en slags ligevægtstilstand mellem ressourcer og befolkning i Vesteuropa før den industrielle revolution, medens situationen i u-lande af i dag er den, at befolkningen formerer sig eksplosivt i forhold til eksistensmulighederne. Til den økologiske balance i de gamle agrarsamfund skal man måske føje en socialpsykologisk, der mere eller mindre eksplicit sætter en grænse for befolkningstilvæksten, siger Krause. Det er altså fødselstallet, der især interesserer forf., og dette tema fører han videre i sit indlæg fra 1963. Her hævder han, at dødelighedspromillen kun ændrede sig lidt i tiden 1770–1820, da tallene for begravelseshandlinger 1700–1840, som efter den hidtidige opfattelse tydede på faldende dødelighed, i realiteten ikke er pålidelige. Kontrolundersøgelser i kirkebøger viser her en underregistrering på 33% af det samlede antal begravelser og 28% af antal fødsler i tiåret 1811–1820. Disse kirkebogsstudier viser derimod en tydelig opgang i fødselsantallet 1780–1820, især som følge af et stigende antal ægteskaber.

Dødeligheds-teorien fik dog i P. E. Razzell's studie: »Population Change in Eighteenth-Century England: a Re-Appraisal« (1965) en ny forkæmper, da Razzell ud fra studier over engelsk ægteskabsstatistik mente at kunne fastslå, at ægteskabsfrekvensen ikke ændrede sig væsentligt i perioden 1724–1805. Snarere er forklaringen en højere gennemsnitslevealder som følge af tilbagegang i dødelighedstallet for epidemiske sygdomme, især kopper, og her peger P. E. Razzell på de positive virkninger af kopeindpodningen, der praktiseredes fra 1740'erne og især blev almindelig anvendt i aristokratiet i 1760'erne. Beregninger over en enkelt model vedr. kvinders reproduktionsrate 1750–1855 viser, at alene det »overskud«, der fremkommer gennem nedgangen i koppedødeligheden, kan forklare den faktiske befolkningstilvækst. Men lige i hælene på Razzell's forsvar for dødelighedsteorien kommer bogens sidste afhandling, nemlig E. A. Wrigley's familierekonstitutionsundersøgelse over et enkelt sogn i det østlige Devonshire »Family Limitation in Pre-Industrial England« (1966) som en klar tilbagevendende til det modsatte synspunkt. Ved at »rekonstituere« samtlige ægteskaber med tilhørende børn og derefter analysere talmaterialet i grupper på 9-års glidende gennemsnit mener Wrigley at kunne etablere en klar sondring mellem perioder med regulært fødselsoverskud: 1538–1640 og 1780–1830 og en mellempriode ca. 1640–1780 med fødselsunderskud eller slet og ret balance på regnskabet (1730–1780). Den negative tendens, der især sættes i relief gennem massedødsfald 1645–46 som følge af byldepestens hærgen, udtrykkes gennem kvindens højere ægteskabsalder og færre antal fødsler pr. ægteskab. Det stigende interval mellem de enkelte fødsler i denne periode mener E. A. Wrigley at kunne føre tilbage til bevidst »familieplanlægning«, såsom svangerskabsforebyggelse gennem coitus interruptus, abortindgreb eller slet og ret barnemord.

Selv om et kortfattet referat af nærværende type ikke yder forfatterne fuld

retfærdighed, fremgår det forhåbentlig, at det centrale element i samtlige indlæg er den demografiske mekanisme i sig selv, mindre dens samspil med det økonomiske og sociale mønster i det omgivende samfund. Coale & Hoover's debatoplæg, der måske ligeså meget peger ind i en u-lands-problemstilling som i en vesteuropæisk vækstmodel anno 1780, får derved ikke større betydning i den kunstigt etablerede sammenhæng. Seriens titel *Debates in Economic History* er også en smule forvirrende, fordi den debat, der faktisk foregår i bogen, ofte føres med ikke-repræsenterede forfattere eller på basis af indlæg, der ikke er optaget i samlingen. Artiklerne er desuden ret uensartede f.s.v. angår metode(r) og kildegrundlag, og enkelte har vel efterhånden kun krav på opmærksomhed, når de ses i en historiografisk sammenhæng. Man kunne have ønsket sig, at redaktøren i sin (i øvrigt udmærkede) præsentation havde gjort lidt mere ud af det historiografiske aspekt og herunder sondret mellem indlæg, der i overvejende grad er udtryk for ræsonnerende historieskrivning, og afhandlinger, der bygger på selvstændige studier i primært kildemateriale. Det behøver ikke altid at være udtryk for en kvalitativ forskel; P. E. Razzell's forsøg på at skabe en sammenhæng mellem Gregory King's skøn over befolkningsforholdene i 1690'erne og befolkningsforøgelsen ca. 100 år senere som følge af færre koppedødsfald forekommer lidt svagt; T. H. Hollingsworth analyserer sit materiale i grupper, der såvel kronologisk som talmæssigt er ret uensartede, og E. A. Wrigley skylder os bl. a. en nærmere bestemmelse af Colyton sogn med angivelse af det faktiske antal beboere og deres levevilkår gennem de 400 år.

Denne kritik kan måske virke noget uretfærdig og eenstrengt på basis af de mange synspunkter, der her er lagt frem til debat. Som hjælpedisciplin til historie og en række andre videnskaber er demografi et dynamisk og levende område, hvor der sker mange spændende ting – blot demograferne ville erindre sig, at befolkningsudviklingen til enhver tid må ses i snæver sammenhæng med de materielle levevilkår og de sæder og skikke, der beherskede menneskenes liv og færden i fortiden.

ERIK HELMER PEDERSEN

Ove Høegh Guldbergs og arveprins Frederiks brevveksling med Peter Christian Schumacher 1778–1807. Udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie ved J. O. BRO-JØRGENSEN. København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1972. 557 s. 98,50 kr.

På en række væsentlige punkter må det 18. århundrede – også sammenlignet med forholdene i for eksempel Sverige og England – karakteriseres som et forsømt område i dansk historieforskning. Kildeudgaver fra dette århundrede repræsenterer undtagelsen, snarere end regelen; men med den foreliggende udgivelse af brevvekslingen mellem Guldberg og Peter Christian Schumacher er der imidlertid givet et interessant indblik i sider af den såkaldte guldbergske periode.

Såvel hvad angår deres antal som deres omfang fordeler de ialt 217 breve sig jævnt på hver sin side af regeringsskiftet den 14. april 1784. Kun fem breve er bevaret fra arveprins Frederik til Schumacher. Korrespondancen mellem Guldberg og Schumacher rummer betydelige lakuner; men i original eller koncept er dog bevaret 131 breve fra Guldberg og 81 fra Schumacher.